

УДК 159.9-055.52:[316.614:159.922.76-056.26].

ORCID: 0000-0002-1611-4059

Ірина Олександрівна Вахоцька,

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.*

м. Умань, Україна

vahocka.irina@gmail.com

Надія Михайлівна Деркач,

*магістрантка факультету соціальної та психологічної освіти
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,*

м. Умань, Україна

nnaimanovska0820@gmail.com

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЯКОСТІ БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ, ЯК УМОВА ЇХ АДАПТАЦІЇ

У статті розглянуто питання соціально-психологічних якостей батьків дітей з інвалідністю. Визначено конкретні соціально-психологічні якості батьків дітей з інвалідністю, які є важливою умовою їх адаптації до певних умов після виявлення проблеми зі станом здоров'я їхньої дитини, а саме: емоційна стійкість, самооцінка, саморегуляція та ін. Окреслено стадії пристосування сім'ї: шоку, скорботи та адаптації. Наголошено, що емоційна стійкість – це властивість особистості та психічний стан, що забезпечує доцільну поведінку батьків в екстремальній ситуації в сім'ї. Розкрито завдання держави у наданні соціально-психологічної та соціально-педагогічної підтримки батькам, які виховують дитину з інвалідністю. Визначено, що вдосконалення законодавчої бази України щодо покращення матеріального забезпечення осіб з інвалідністю та членів їх сімей, які здійснюють догляд за ними, покращить якість життя, зміцнить стосунки у сім'ї та збільшить шанси на одужання хворої дитини.

Ключові слова: *дитина з інвалідністю, батьки дитини з інвалідністю, психічні властивості, соціально-психологічні якості, сімейно-центрований підхід.*

ORCID: 0000-0002-1611-4059

Vahotska Iryna,

*PhD of Psychological, Associate Professor of Psychology chair,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,*

Uman, Ukraine

vahocka.irina@gmail.com

Derkach Nadiia,

*master's degree of the first course faculty of social and psychological education
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,*

Uman, Ukraine

nnaimanovska0820@gmail.com

SOCIALLY-PSYCHOLOGICAL INTERNALS OF PARENTS OF CHILDREN WITH DISABILITY, AS A CONDITION OF THEIR ADAPTATION

The article considers the issue of socio-psychological qualities of parents of children with disabilities. Specific socio-psychological qualities of parents of children with disabilities are identified, which are an important condition for their adaptation to certain conditions after identifying a problem with their child's health, namely: emotional stability, self-esteem, self-regulation, etc. The stages of family adjustment are outlined: shock, grief and adaptation. It is emphasized that emotional stability is a property of personality and mental state, which ensures the appropriate behavior of parents in an extreme situation in the family. The task of the state in providing socio-psychological and socio-pedagogical support to parents raising a child with a disability is revealed. It is determined that improving the legal framework of Ukraine to improve the material support of persons with disabilities and their families caring for them will improve the quality of life, strengthen family relations and increase the chances of recovery of a sick child.

Key words: *child with disability, parents of children with disabilities, mental properties, socio-psychological qualities, family-centered approach.*

ORCID: 0000-0002-1611-4059

Ирина Александровна Вахоцкая,

*кандидат психологических наук, доцент кафедры психологии,
Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины,
г. Умань, Украина
vahocka.irina@gmail.com*

Надежда Михайловна Деркач,

*магистрантка факультета социального и психологического образования
Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины,
г. Умань, Украина
nnaimanovska0820@gmail.com*

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ РОДИТЕЛЕЙ ДЕТЕЙ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ, КАК УСЛОВИЕ ИХ АДАПТАЦИИ

В статье рассмотрены вопросы социально-психологических качеств родителей детей с инвалидностью. Определены конкретные социально-психологические качества родителей детей с инвалидностью, которые являются важным условием их адаптации к определенным условиям после обнаружения проблемы с состоянием здоровья их ребенка, а именно: эмоциональная устойчивость, самооценка, саморегуляция и др. Определены стадии приспособления семьи: шока, скорби и адаптации. Отмечено, что эмоциональная устойчивость – это свойство личности и психическое состояние, обеспечивающее целесообразное поведение родителей в экстремальной ситуации в семье. Раскрыта задача государства в предоставлении социально-психологической и социально-педагогической поддержки родителям, которые воспитывают ребенка с инвалидностью. Определено, что совершенствование законодательной базы Украины по улучшению материального обеспечения лиц с инвалидностью и членов их семей, осуществляющих уход за ними, улучшит качество жизни, укрепит отношения в семье и увеличит шансы на выздоровление больного ребенка.

Ключевые слова: *ребенок с инвалидностью, родители ребенка с инвалидностью, психические свойства, социально-психологические качества, семейно-центрированный подход.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день за статистичними даними чисельність людей з особливими потребами, в тому числі і дітей з інвалідністю, збільшується. Лише 20% народжених дітей умовно вважаються здоровими, інші – страждають порушеннями фізичного чи психічного розвитку, або ж знаходяться в зоні ризику отримати інвалідність. До даних показників входять також набуті проблеми фізичного та психічного стану у постраждалої особи внаслідок отриманих травм чи хвороб. Відповідно, відбувається тенденція зростання кількості сімей, в яких виховуються діти з інвалідністю.

Визнання прав, потреб та інтересів, надання допомоги особі з інвалідністю є важливим фактором у процесі її соціалізації [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологічні якості особистості були предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників Б. Ананьєв, А. Адлер, Г. Айзенк, Л. Виготський, В. Петровський, Н. Писаренком, Т. Титаренко та ін. Дослідженнями психологічних якостей людей з особливими потребами займалися дослідники Т. Комар, В. Скрипник, Д. Кизимовичем, А. Маллером, І. Ніжашою, Г. Цикото.

Проте, дуже мало уваги звертається спеціалістами на соціально-психологічні якості батьків дітей з інвалідністю даних батьків. Окремі їхні аспекти вивчалися О. Романчук, Л. Шипіциною, Е. Мастюковою, В. Вишневським, Л. Кирєвою, И. Мамайчук, М. Певзнером, А. Сагдулаєв.

Успішна адаптація у навколишнє середовище дітей з інвалідністю, їх лікування та реабілітація багато в чому залежить безпосередньо від соціально-психологічних якостей батьків. Відношення до життя, мотивація, саморозвиток, довіра, зацікавленість до навколишнього середовища – всі ці якості прививаються людині з раннього дитинства від батьків. Багаторічні дослідження учених показали, що психічний розвиток дитячої особистості полягає в концепції генетичної психології.

Заперечуючи механістичний погляд на середовищу детермінацію Г.С. Костюк першим включає особистісну детермінацію в її контекст – це ставлення дитини до навколишнього світу, ставлення до діяльності, ставлення до інших у міжсуб'єктній взаємодії. «Середовище психічного розвитку дитини не можна розглядати чисто зовнішньо, як механічну сукупність зовнішніх обставин. Треба брати його в зв'язку з тим, як це середовище відбивається в свідомості дитини, які думки, почуття, прагнення, інтереси в ній збуджує. Треба розглядати його в зв'язку з дійовим ставленням самої дитини до цього середовища, до тих чи інших його умов, до навколишніх людей. Від того, як заломлюється середовище в дитячій свідомості, залежить і вплив його на розвиток дитини» [2, с. 26].

Метою статті є розгляд соціально-психологічних якостей батьків дітей з інвалідністю, як умови їх соціалізації. Розкриття завдання держави у наданні соціально-психологічної та соціально-педагогічної підтримки батькам, які виховують дитину з інвалідністю.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Виховання дитини з інвалідністю створює певні соціально-психологічні особливості, А. Сагдулаєв виділяє такі:

1) хвора дитина потребує більше матеріальних, духовних і фізичних затрат, ніж здорова;

2) батьки дітей з інвалідністю дуже часто вдаються до надмірного опікування, що гальмує розвиток дитячої активності, самостійності, впевненості в собі;

3) стадії розвитку сімей дітей з інвалідністю не подібні до стадій розвитку звичайних сімей. Діти з обмеженими можливостями повільно досягають певних життєвих етапів, а іноді і зовсім не досягають [3].

Існують випадки, коли сім'я стає тим фактором, котрий перешкоджає дитині з інвалідністю успішно соціалізуватися. За дослідженнями О. Романчука це зумовлено випробуваннями, які викликають сильні емоційні реакції у всіх її членів та створює додаткові завдання для всієї сім'ї, змінює стосунки між членами родини та соціальним оточенням [4].

Дії людини визначаються, зрештою, зовнішніми, об'єктивними обставинами. Але ці обставини впливають на них не прямо, а через внутрішні, суб'єктивні умови, що складаються в людині. Цей вплив буває різним залежно від того, як він усвідомлюється особою. Свідомість, розум, почуття, воля, ідейні прагнення, перспективні цілі, здібності та інші психічні властивості – це суб'єктивні сили людини, що зумовлюють її успіхи в різних видах діяльності.

Психічні властивості – сталі душевні якості людини, що утворюються в процесі тривалої діяльності, виховання та самовиховання. Багатий комплекс психічних властивостей породжує характер і темперамент, психічні якості людини: мужність, сміливість, працьовитість, рішучість, енергійність, запальність тощо.

Психічна регуляція дій і діяльності – одна з властивостей психічного відображення. Адекватність рухів і дій людини умовам, знаряддям і предмету діяльності можлива тоді, коли останні так або інакше відображаються і усвідомлюються людиною [5].

Народження дитини з інвалідністю або виявлення у неї відхилення у здоров'ї є безумовною кризою для сім'ї. Така звістка для батьків є великим стресом, вини відчувають власну провину за хворобу дитини. А реакція на цю звістку може бути різною: депресія, вживання шкідливих речовин, розлучення, відмова від дитини.

Спостерігаючи та аналізуючи дану ситуацію вчені О. Агавелян, В. Юртайкін, О Комарова виділили декілька стадій пристосування сім'ї:

1. Стадія шоку, відмови від усвідомлення факту та агресії. Батьки шукають винного у трагедії, звинувачуючи одне одного чи лікарів;

2. Стадія скорботи за здоровою дитиною, якої немає. Батьки починають усвідомлювати свою відповідальність, однак відчувають себе безпорадними в питаннях догляду, виховання дитини, звертаються до спеціалістів;

3. Стадія адаптації: батьки «приймають» ситуацію, починають будувати життя з урахуванням того, що в сім'ї дитина-інвалід [6].

Опитані нами батьки дітей з інвалідністю (15 осіб) зазначають, що після того як вони дізналися про хворобу власної дитини їхнє життя та життя їхньої сім'ї зазнало істотних змін.

Перша стадія шоку у батьків, проходила дуже важко. Вони звинувачують одне одного та оточуючих у тому, що сталося. Під дією засудження суспільства (на превеликий жаль навіть лікарі засуджують батьків про не дотримання здорового способу життя, що на їх думку, призвело до захворювання дитини) найбільше відчуття провини виникає у матерів. Виникає недовіра до лікарів та оточуючих.

Після усвідомлення хвороби батьки відчувають скорботу за здоровою дитиною, якої немає. Постійне переживання болю, який відчуває дитина, співчуття того, що вона не буде, як інші здорові діти, призводить батьків до дистресу.

І лише після прийняття хвороби, батьки знаходять віру в себе і в сили своєї дитини, що допомагає їм знаходити позитивні шляхи виходу із цієї ситуації.

За визначенням М.І. Дьяченко та В.О. Пономаренко емоційна стійкість – це властивість особистості та психічний стан, що забезпечує доцільну поведінку в екстремальних ситуаціях. Завдяки емоційній стійкості, як якості особистості, в екстремальних умовах забезпечується перехід психіки на новий рівень активності [7].

Використавши, під час опитування, методику визначення емоційної стійкості особистості показники показали, що у стані посттравматичного стресового розладу батьки демонструють порівняно низький рівень емоційної стійкості та радикалізму, а також завищений рівень тривожності, відповідальності, підозрілості, провини та фрустрованості. Установлено, що від самооцінки й саморегуляції батьків дітей з інвалідністю, залежить проходження стадій пристосування сім'ї до даної ситуації. Не всі батьки здатні самостійно пережити труднощі і дійти до третьої стадії.

А. Маслоу доводить, що соціальність людини – вимога її природи, люди мають потреби в спілкуванні, любові, повазі, співпричетності, які за своєю природою набувають форми «інстинктоподібності». Тому, не менш важливим залишається питанням підтримки батьків дітей з інвалідністю. Зіштовхнувшись з проблемами їм доводиться навчитися приймати той факт, що їхня дитина хвора, навчитися по новому жити, пристосувати не лише дитину до життя а й самим пристосуватися до тих проблем, які їх тепер оточують. На превеликий жаль, в даний час, суспільство не охоче сприймає дітей з інвалідністю, а особливо з психічними та розумовими відхиленнями. Відчуваючи на собі осуд суспільства та нерозуміння ситуації, батьки із слабким типом нервової системи, вимушені ізолювати таких дітей від стороннього ока. Вважаючи, що вони оберігають своїх дітей від травмуючих ситуацій – перешкоджають процесу її соціалізації.

Батьки, які мають живий тип характеру, переживши стадію адаптації, починають реально оцінювати стан здоров'я та можливості дитини з інвалідністю. Це дає їм змогу правильно приймати рішення по відношенню до лікування, реабілітації та адаптації дитини. Для цього батьки повинні бути самі соціалізовані у суспільство.

Відповідно до законодавчої бази, нормативно-правових актів України, низки міжнародних конвенцій права осіб з інвалідністю гарантовані державою, а дискримінація за ознакою інвалідності забороняється. Не менш важливим є захист прав батьків дітей з інвалідністю та членів їх сімей [8, с. 90].

Лікування та реабілітація дитини вимагає матеріальних затрат тому батьки опиняються у складному економічному становищі. Задля матеріального забезпечення сім'ї батько змушений працювати надмірно, постійно перебуваючи у стані фізичного та емоційного перенавантаження. Здебільшого догляд за хворою дитиною здійснює мати. При цьому вона залишає своє звичне життя у минулому: роботу, друзів, можливість відпочивати та займатися улюбленими справами. Перебуваючи довгий час у стресовій ситуації у неї існує великий ризик десоціалізуватися, а в деяких випадках – деградувати.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, соціально-психологічні якості батьків дітей з інвалідністю є важливою умовою їх адаптації до певних умов після виявлення проблеми зі станом здоров'я їхньої дитини. Від того, наскільки батьки розкривають особисті ресурси задля власного емоційного та інтелектуального розвитку, напряду залежить успішність лікування, реабілітація та соціалізація для конкретної дитини з інвалідністю.

Важливим чинником для виходу сім'ї із кризового стану є психологічна підтримка

з боку соціальних служб, медичних установ, закладів освіти. Ефективними при цьому формами роботи є: спеціалізовані лінії Телефону довіри; групи взаємодопомоги; клуби сімейного виховання та кризові центри. Якщо на державному рівні мати зможе безкоштовно перекваліфікуватися вона матиме можливість додаткового заробітку не покидаючи при цьому свою дитину.

Для того щоб досягнути позитивних результатів потрібно застосовувати державну політику, яка передбачатиме систематезовану, з індивідуальним підходом, підтримку сім'ї дитини з інвалідністю на всіх етапах розвитку дитини.

«Через ширину фокусу: від вузького на проблемній сфері дитини, до широкого на сім'ї та усіх аспектах біопсихосоціальної реальності життя дитини. А ще – в баченні моделі стосунків між батьками та фахівцями – від домінування останніх над першими, як експертів, до рівноправного партнерства та співпраці в інтересах дитини» [6]. Використання у роботі сімейно-центрованого підходу дозволить фахівцям формувати підтримку, з індивідуальним підходом, кожного члена сім'ї в якій виховується дитина з інвалідністю. Такий підхід дасть можливість батькам стати частиною команди, яка спільно працює на успішний результат соціалізації дитини з інвалідністю, краще оцінити ситуацію в якій вони перебувають та знайти позитивні шляхи виходу із неї.

Вдосконалення законодавчої бази України щодо покращення матеріального забезпечення осіб з інвалідністю та членів їх сімей, які здійснюють догляд за ними, покращить якість життя, зміцнить стосунки у сім'ї та збільшить шанси на одужання хворої дитини.

Втілення державних програм із захисту прав і підтримки осіб з інвалідністю та членів їх сім'ї можливе за допомогою відкриття на базі державних та приватних установ соціально-психологічних центрів. Де застосовуватиметься сімейно-центрований підхід та такі методи роботи, як:

- індивідуальні зустрічі з кваліфікованими фахівцями для отримання нових знань по догляду за дитиною інвалідом, її лікування і виховання;
- групові зустрічі з іншими сім'ями в яких виховуються діти з інвалідністю для обговорення досягнених результатів та обміну досвідом;
- тренінги та семінари щодо зміцнення фізичного та психічного здоров'я кожного члена родини та налагодження взаємостосунків у сім'ї.

Допомога дітям з інвалідністю та їх батькам повинна надаватися невідкладно і анонімно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 48/96, прийнята на сорок восьмій сесії ГА ООН. К., 1993.
2. Костюк Г.С. Про роль спадковості, середовища і виховання в психічному розвитку дитини. Праці респ. наук. конф. з педагогіки і психології / за заг. ред. проф. Г.С. Костюка. К : Рад. школа, 1941. Т. II. Психологія. С. 3–45.
3. Сагдулаев А.А. О Проблемах отношений в семьях, имеющих детей с отклонениями в развитии. *Дефектология*. 1990. № 4. С. 75–79.
4. Романчук О. Неповносправна дитина в сім'ї та в суспільстві. Львів, Літопис, 2008. 334 с.
5. Загальна психологія: підруч. для студентів вищ. навч.закладів / С.Д. Максименко, В.О.Зайчук, В. В. Клименко, В.О.Соловієнко / за заг. ред. акад. С. Д. Максименка. К. : Форум, 2000. 543 с.

6. Специфіка роботи соціального гувернера з сім'ями, які мають дітей з особливими потребами : метод. рек. / Л.І. Кобилянська (уклад.). Чернівці. : ЧНУ, 2001. 38 с.
7. Дьяченко М.И., Пономаренко В.А. О подходах к изучению эмоциональной устойчивости. *Вопросы психологии*. 1990. № 1. С. 106–113.
8. Правові основи соціальної роботи: навчально-методичний посібник / уклад. Л.О. Гребінь. Умань : ПП Жовтий О.О., 2014. 140 с.

REFERENCES

1. N.A, (1993). Standartni pravyla zabezpechennia rivnykh mozhlyvostei dlia invalidiv: Rezoliutsiia Heneralnoi Asamblei OON № 48/96, pryiniata na sorok vosmiisesii HA OON. K. [in Ukrainian].
2. Kostiuk, H. (1941). Pro rol spadkovosti, seredovyshcha i vykhovannia v psykhiichnomu rozvytku dytyny. Pratsi resp. nauk. konf. z pedahohiky i psykholohii. K : Rad. shkola, T. II. Psykholohiia. [in Ukrainian].
3. Sagdulaev, A. (1990). O Problemah otnoshenij v sem'jah, imejushhih detej s otklonenijami v razvitii. *Defektologija*, 4. [in Russian].
4. Romanchuk, O. (2008). Nepovnospravna dytyna v simi ta v suspilstvi. Lviv, Litopys. [in Ukrainian].
5. Maksymenko, S. & Zaichuk, V. & Soloviienko, V. (2000). Zahalna psykholohiia : pidruch. dlia studentiv vyshch. navch. zakladiv. K. : Forum. [in Ukrainian].
6. Kobylianska, L. (2001). Spetsyfika roboty sotsialnogo huvernera z sim'iamy, yaki maiut ditei z osoblyvymy potrebamy : metod. rek. Chernivtsi. : ChNU. [in Ukrainian].
7. D'jachenko, M. & Ponomarenko, V. (1990). O podhodah k izucheniju jemocional'noj ustojchivosti. *Voprosy psihologii*, 1. [in Russian].
8. Hrebin, L. (2014). Pravovi osnovy sotsialnoi roboty: navchalno-metodychnyi posibnyk. Uman : PP Zhovtyi O.O. [in Ukrainian].

Бібліографічний опис для цитування:

Вахоцька І.О., Деркач Н.М. Соціально-психологічні якості батьків дітей з інвалідністю, як умова їх адаптації. *Психологічний журнал Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2020. № 4. С. 18–24.